

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

het eerste van deze beide aspecten ligt de nadruk in het artikel van de hand van Marc De Kesel. Hij buigt zich meer in het bijzonder over het stuk van Pierre Corneille, *Oedipe*, uit 1659. De titel van zijn essay is veelzeggend: *Tussen bloed en daad*. De Kesel zet uiteen hoe de figuur van Oedipus een centrale plaats kan innemen in een discussie uit de zeventiende eeuw waar een paradigmaverschuiving tot uiting komt. *Oedipe* wordt hier dan ook terecht gekarakteriseerd als <vroegmodern> omdat begrippen als bloed, eer, adel en vrijheid op het scherp van de snede behandeld worden. De eer die traditioneel inherent was aan een nobele komaf, is bij Corneille onlosmakelijk het bewijs van persoonlijke verdienste. Die vorm van eer gaat echter verloren als een absoluut staatsregime de macht overneemt, zoals in het Frankrijk van Lodewijk xiv. Corneille heeft een subplot nodig, een liefdesgeschiedenis met een zus van Oedipus, Dircé, om de bloedbanden (en hun relatie met eer) in al hun complexiteit bloot te leggen. De Kesel refereert vervolgens aan het werk van Jacques Rancière om de overgang naar de moderne tijd te duiden die hij onder de noemer <van vrijheid als eer [tot] vrijheid als recht> kan samenvatten. Terecht laat De Kesel tussen de regels door uitkomen dat deze metamorfosen van eer en vrijheid grotendeels via onbewuste paden plaatsgrijpen. Het afsluitende essay van Dirk De Schutter voegt aan de receptiegeschiedenis een ander belangwekkend hoofdstuk toe. Hij zoomt met name in op de wijze waarop de Duitse negentiende-eeuwse denkers en dichters de Oedipusstof verwerkt hebben. Achtereenvolgens wordt de lectuur van Schelling, Hegel en Hölderlin besproken met daarna nog een uitstapje naar de twintigste eeuw om ook Heidegger erbij te betrekken. Steeds duidelijker tekent zich daarbij het primaat van het weten in de westerse moderniteit af. Waar, in de voetsporen van de idealist Schelling, Hegel vooral de positieve kant van deze <opgave van Hellas> benadrukt als de overwinning van de geest,

komt bij Hölderlin en Heidegger vooral de gevaarvolle en tragisch beladen kant van dit weten naar voren. Sophocles' Oedipus nodigt ons uit tot telkens nieuwe ontdekkingen, en deze vertaling alsmede het toegevoegde commentaar zijn daarbij een waardevol instrument.

Zie de rubriek Scènes (p. 205) voor een tekst van Ben Schomakers over Freud en Sophocles' Oedipus heerst.

Aan deze zijde van het lustprincipe

Bespreking van

Mark Kinet, Marc De Kesel & Sjef Houppermans (red.) (2013). *For your pleasure? Psychoanalyse over esthetisch genot*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant. ISBN 978 90 441 3071 3, 194 pp., € 23,00

JOS DE KROON

Wie de film *La grande bellezza* heeft gezien, weet waar het in *For your pleasure?* om gaat: genot en esthetica in de kunst. Magistraal weet de hoofdpersoon (Toni Servillo) gestalte te geven zijn laveren tussen de verblindende schoonheid en de verpletterende afzichtelijkheid. Quasi onaangedaan laat hij de gebeurtenissen in zijn leven op zich afkomen, alsof hij er helemaal niet aan deelneemt. Zo belandt hij in het bed van een mooie en aanmerkelijk jongere vrouw; geen opwindende seksscène deze keer maar een treffen met haar waarbij hij op de rand van het bed is gezeten met een blik die is afgewend van de naakte vrouw. Hij tuurt in de verte, zoekend naar een ander genot. De film levert prachtige poëtische beelden op. Het genieten zit hem juist in dit afzien van het consumeren van het genot en in de afstand tot het Reële, in de illusie van het bereikbare.

For your pleasure? is voor het grootste gedeelte een weergave van een studiedag georganiseerd door de Stichting Psychoanalyse en Cultuur op 20 oktober 2012 te Gent. De eerste bijdrage is van Nadia Sels, lector aan de Universiteit van Antwerpen, faculteit ontwerpwetenschappen. Zij ziet het kunstwerk als de plaats van de zelfcreatie en zelf-destructie, waarbij het idee van de <verdubbeling> (<ontdubbeling> in België) een cruciale rol speelt. In het kunstwerk herkent het subject zich nadat het zichzelf <in scène> heeft gezet. Wanneer we daarbij een uitstapje naar de psychopathologie mogen wagen, kunnen we een parallel trekken tussen de kunstenaar die zijn eigen werk vernietigt en de zelfdestructie, zoals bij de automutilatie. Dit laatste thema brengt ons meteen bij de bijdrage van Barbara Baert, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit van Leuven faculteit Letteren, die handelt over *Het pact tussen sluier en wonde*, een postfreudiaanse analyse van een merkwaardig gebruik in het Midden-Oosten waarbij vrouwen littkens dragen rondom de navel. Een negentiende-eeuws fotoboek van deze vrouwen heeft kunstenaars Berline De Bruyckere geïnspireerd tot een tentoonstelling van wassen beelden waarin vulva's en fallussen figureren.

De drie volgende bijdragen, van Filip Geerardyn, Paul Verhaeghe en Marc De Kesel, dragen een heel ander karakter. Filip Geerardyn, hoogleraar aan de Universiteit van Gent faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschap, bespreekt middels de analyse van de kunstwerken van Mekhitar Garabedian het genieten van de waarnemer/psychoanalyticus. Garabedian demonstreert in zijn creaties hoe het subject tot stand komt in relatie met de Ander. In een van zijn kunstwerken staan achtendertig luidsprekers opgesteld die woorden in het Armeens, zijn moedertaal, laten horen. De kunstenaar is opgegroeid in Vlaanderen en door de overlevering begrijpt hij een beetje maar zeker niet alles van het Armeens. Er blijft bij hem iets hangen dat voor hem zeer vertrouwd is: <Gewoon op straat lopen (in

de Armeense wijk van Beiroet) en je moedertaal horen spreken creëert de plezierige en tezelfdertijd bizarre ervaring van thuis te komen. Mensen zijn talige wezens> (p. 51). Uit de achtendertig luidsprekers klinken woorden, die telkens beginnen met de achtendertig letters van het Armeense alfabet. Het genieten van het Reële is onmogelijk omdat het te overweldigend is. Daarom zet de kunstenaar iets tussen het Reële en het subject dat de illusie van het genieten van het Reële in stand houdt.

Paul Verhaeghe, geen introductie nodig, laat nog op een andere manier het onmogelijke van het Reële zien. Aan de hand van de kunstwerken van Louise Bourgeois toont hij hoe haar chthonische — aardse, meestal in tegenstelling tot het goddelijke — kunst ons de weg wijst naar het Reële en weer terug. Al vroeg in haar carrière had Louise Bourgeois door dat de wetenschap — in haar geval de wiskunde — haar niet de rust kon verschaffen die zij zocht in haar zoektocht naar de waarheid. Zij had een meer persoonlijke, subjectieve weg te gaan en die vond zij in de kunst, waarin het genieten en het beangstigende van het Reële een centrale plaats innemen.

Marc De Kesel, filosoof, behandelt de opvattingen van George Bataille, die het esthetisch oordeel over de genitaliën een prominente plaats toebedeelt. In tegenstelling tot Leonardo da Vinci, die weinig schoons kon ontdekken in de geslachtsorganen, vond Bataille dat <het belang van schoonheid vooral hierin gelegen is dat lelijkheid niet bezoedeld kan worden en dat het wezen van de erotiek juist die bezoedeling is [...]. Hoe groter de schoonheid, hoe erger de bezoedeling> (p. 106). Voor De Kesel is Batailles theorie even fascinerend als onhoudbaar.

In de bijdrage van Peter Verstraten, film- en literatuurwetenschapper, die de titel meekreeg *De schaamte (niet) voorbij* wordt de <hard-core art> in de film besproken. Samen met het *melodrama* en de *horror* behoort de *pornografie* tot de minst gerespecteerde genres in de filmwereld. Het *melodrama* wordt gekenmerkt door een zo klein moge-

lijke afstand tussen de karakters en de kijker. De laatste beweegt mee met de emoties die worden vertoond. Deze ‹tearjerker› heeft een achteraf-, een *après-coup*-karakter. De horrorfilm, oftewel de ‹fearjerker›, wordt juist gekenmerkt door een ‹te vroeg› omdat de dader in essentie door zijn misdadig ingrijpen zijn eigen castratie zou willen voorkomen (denk maar aan de lustmoordeenaar). De pornografische film valt ergens tussen de ‹tearjerker› en de ‹fearjerker› in wat temporisatie betreft. Hierin gebeurt het allemaal op het moment zelf, want in dit genre is het altijd ‹bedtijd›.

Michel Thys, psychoanalyticus, beschrijft aan de hand van het ‹il-y-a› van Emmanuel Levinas de subjectieve hypostaserende uitwerking van het werk van de Amerikaanse schilder Edward Hopper, dat met zijn grote gekleurde vlakken, waarin menselijke figuren zijn geschilderd, een *unheimliche* eenzaamheid uitstraalt.

For your pleasure? wordt afgesloten met *Een klein abecedarium over psychoanalyse en esthetiek* door Mark Kinet, psychoanalyticus. Dit deel is een opmaat voor een wat groter abecedarium dat later zal verschijnen.

Alles bij elkaar is *For your pleasure?* een rijk en diepzinnig boek over het esthetisch genot belicht vanuit een niet alledaagse psychoanalytische visie.

Jungiaanse filmanalyses

Bespreking van

Christopher Hauke (2014 [2013]). *Visible mind — Movies, modernity and the unconscious*. Hove/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 69252 6, 220 pp., £ 26,99

PETER VERSTRATEN

In de filmwetenschappen, maar ook in de cultuurwetenschappen in het algemeen, hebben Sigmund Freud en Jacques Lacan

een stevige erfenis nagelaten, mede dankzij invloedrijke academici als Christian Metz, Raymond Bellour, Kaja Silverman en Slavoj Žižek. Is Carl Gustav Jung, vergeleken met Freud en Lacan, een tamelijk marginale figuur gebleven, omdat zijn inzichten eenvoudigweg minder soortelijk gewicht hebben of mist hij gereputeerde kruiwagens? In zijn studie *Visible mind — Movies, modernity and the unconscious* probeert Christopher Hauke de rol van pleitbezorger op zich te nemen door de relevantie van Jungs ‹spirituele› gedachtegoed te koppelen aan reflecties op het maken, het beleven en het interpreteren van films.

In vroegere tijden, zo stelt Hauke, vonden mensen een gemeenschappelijke, psychische basis van menselijkheid in ‹levende symbolen›, maar sinds de periode van ‹moderniteit›, is de balans tussen onze binnen- en buitenwereld verstoord doordat we ‹extraordinarily extraverted› zijn geworden. Volgens hem hebben we de neiging om dingen buiten onszelf te plaatsen die feitelijk vanuit ons binnenste komen, in de vorm van ‹projecties›. De laatste eeuw is cinema tot het medium bij uitstek uitgegroeid om symbolen te produceren die het collectieve onbewuste blootleggen. Cinema kon die rol toebedeeld krijgen omdat film een productie is van een uitgebreide groep mensen én vanwege zijn brede publieksbereik. Een film die weerklinkt vindt bij allerlei lagen van de bevolking, boort archetypische beelden aan die patiënten helpen om hun individuele kwaliteiten te ontdekken. Volgens Hauke is dat het ultieme streven van de jungiaanse analyse.

Hauke volgt een tamelijk doorzichtige retorische strategie, waar op zichzelf weinig tegen is. De enkele keren dat hij Freud parafraseert, worden stevast gevolgd door het argument dat Jung een stap verder zet. Zo gebruikt Hauke in hoofdstuk 2 de vroege filmtheorie van Béla Balázs om Jung voorbij Freud te tillen. Schrijvend ten tijde van de zwijgende cinema betoogde Balázs dat een goed getimed close-up van een gezicht een lyrische kwaliteit heeft die meer kan zeggen